

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาการจัดการป่าชุมชนขององค์กรท้องถิ่น กรณีศึกษาหมู่บ้านในเขตลุ่มน้ำห้วยทรายครั้งนี้ ผู้วิจัยมีการเก็บข้อมูลทุกหมู่บ้านในเขตลุ่มน้ำและได้เลือกศึกษาหมู่บ้านเป็นกรณีพิเศษเพียง 3 แห่งเพื่อเป็นตัวแทนระดับลุ่มน้ำได้แก่ บ้านห้วยม่วง ตำบลห้วยม่วง บ้านนาข้าว ตำบลภูผาม่าน อำเภอภูผาม่าน และบ้านวังยาว ตำบลนาพันเอม อำเภอชุมแพ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะเด่นด้านการจัดการป่าชุมชนขององค์กรท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อวิเคราะห์สภาพชุมชนในเขตลุ่มน้ำห้วยทราย 2) เพื่อศึกษารูปแบบ กระบวนการ และปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนขององค์กรท้องถิ่น 3) เพื่อศึกษาความคิดเห็น ปัญหาและข้อเสนอแนะของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน

วิธีการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงบรรยาย (descriptive research) โดยแบ่งการเก็บข้อมูลออกเป็น 2 วิธี คือ

1. การศึกษาเชิงคุณภาพ ลักษณะการเก็บข้อมูลในเชิงคุณภาพ จะอาศัยแนวทางสัมภาษณ์ (interview guide) และบันทึกสนทนาเป็นเครื่องมือ โดยสัมภาษณ์ผู้รู้ (key informant) ภายในชุมชน เช่น ผู้นำที่เป็นทางการ ได้แก่ คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เช่น สมาชิกกลุ่มมัคทายกวัด เจ้าบ้าน พระสงฆ์ หัวหน้ากลุ่มผู้ใช้น้ำ ผู้อาวุโสและผู้ทรงคุณวุฒิภายในชุมชน รวมทั้งชาวบ้านทั่ว ๆ ไป ลักษณะข้อมูลที่จัดเก็บประกอบด้วยข้อมูลทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม ทรัพยากรป่าไม้ และการจัดการ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้เข้าร่วมประชุมภายในหมู่บ้านและสภาตำบล พร้อมกับจดบันทึกประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับระบบทรัพยากรป่าไม้ การร่วมกิจกรรมการปลูกป่าชุมชน และการสังเกตพฤติกรรมของชาวบ้าน มีการวิเคราะห์ข้อมูลชุดเดียวจาก รายงานการวิเคราะห์งานสนาม บันทึกการประชุม รายงานการศึกษาวิจัย และรายงานสรุปผลการดำเนินงานภายใต้โครงการนำร่องวนศาสตร์ชุมชน พื้นที่ป่าดงลาน จังหวัดขอนแก่น แล้วนำข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis)

2. การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ มีการสัมภาษณ์ชาวบ้านทั่ว ๆ ไปในลุ่มน้ำห้วยทราย โดยการเก็บข้อมูลจำนวน 16 หมู่บ้าน ส่วนในพื้นที่หมู่บ้านเป้าหมายที่ศึกษาวิจัยจะใช้แบบสอบถามสัมภาษณ์ความคิดเห็นของชาวบ้านเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนของหมู่บ้าน และการมีส่วนร่วมกิจกรรมป่าชุมชนแล้วนำมาวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป SPSS/PC+ หาค่าสถิติ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน พร้อมทั้งนำผลที่ได้มาตรวจสอบกับข้อมูลเชิงคุณภาพและอภิปรายผลการศึกษา ซึ่งสรุปได้ดังนี้

6.1 สรุปผลการวิจัย

6.1.1 สภาพชุมชนในเขตลุ่มน้ำห้วยทราย

ลุ่มน้ำห้วยทราย ตั้งอยู่ระหว่างอำเภอภูผาม่านและอำเภอชุมแพ มีเนื้อที่ 130 ตารางกิโลเมตร อยู่ใกล้เทือกเขา ภูผาม่าน ภูผาขวาง และภูหินกอง จรดกับเขตอุทยานแห่งชาติภูผาม่าน ภูมิประเทศโดยทั่วไปทางทิศเหนือของลุ่มน้ำ มีพื้นที่สูงติดกับภูเขา ค่อย ๆ ลาดเทลงมาทางทิศใต้จรดลำน้ำชี พื้นที่ตอนบนมีภูเขาที่ล้อมรอบและมีความสูงชัน สภาพป่าประกอบด้วยป่าโคก มีพันธุ์ไม้จำพวก ไม้เต็ง ไม้แดง ประดู่ ตะเคียนหิน พลวง ตะแบก แต๊ ฯลฯ มีพันธุ์ไม้ชนิดต่างๆ ค่อนข้างหนาแน่น พื้นที่บริเวณภูเขา เป็นต้นกำเนิดแหล่งน้ำที่สำคัญ คือ ห้วยทราย ห้วยม่วง ห้วยซ้อ ห้วยหินลาด ห้วยถ้ำเต่า ห้วยตากว่าง ห้วยข่า ภายในลุ่มน้ำมีชุมชนตั้งถิ่นฐานอยู่จำนวน 10 ชุมชน หรือ 16 หมู่บ้าน มีจำนวนครัวเรือน 2,549 ครัวเรือน มีประชากร 12,102 คน (โครงการวิจัยวนศาสตร์ชุมชน, 2536) ลักษณะภูมิอากาศเป็นแบบทุ่งหญ้าเขตร้อนมีฤดูแล้งยาวนาน ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุม ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1,114 มิลลิเมตร/ปี สภาพดินเป็นดินร่วนปนดินเหนียว สีดำคล้ำ ระบายน้ำได้ดีและมีดินลูกรังตามที่โคก สำหรับแหล่งน้ำพบว่าแหล่งน้ำจะมีลำห้วยต่างๆ ครอบคลุมทั้งลุ่มน้ำ มีการสร้างเหมืองฝายเก็บกักน้ำหลายแห่ง และมีกลุ่มผู้ใช้น้ำรับผิดชอบ

ในด้านทรัพยากรป่าไม้และการเปลี่ยนแปลง พบว่า พื้นที่ป่าธรรมชาติในลุ่มน้ำมีการสัมปทานมาก่อน ต้นไม้ขนาดใหญ่ถูกตัดฟันมากกว่า 24,418 ต้น (ป่าไม้เขตขอนแก่น, 2534) ส่วนป่าธรรมชาติบนเทือกเขายังมีความหนาแน่นอยู่เล็กน้อย ชาวบ้านมีกิจกรรมการฟืนฟางป่าเช่น ตัดไม้ ล่าสัตว์ เผาถ่านเก็บฝิ่น เก็บหน่อไม้ ทำอาหารธรรมชาติ

และการเลี้ยงสัตว์โดยเฉพาะหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ติดเขตภูเขาจะมีกิจกรรมการนั่งฟังปาแบบทุกวัน ถึงแม้ว่าทางราชการจะมีการประกาศพื้นที่เป็นเขตป่าอนุรักษ์ก็ตาม ดังนั้นการจัดการป่าไม้ในเขตลุ่มน้ำห้วยทรายประกอบด้วย 2 ประการ คือ ประการที่หนึ่ง การจัดการโดยหน่วยงานของรัฐ ซึ่งมีหน่วยงานของรัฐเข้ามาตั้งสำนักงานอยู่ในพื้นที่เพื่อทำหน้าที่ดูแลรักษาป่า ปลูกฟื้นฟูสภาพป่าและการจับกุมผู้กระทำความผิดกฎหมายป่าไม้ หน่วยงานเหล่านี้ได้แก่ โครงการพัฒนาป่าดงลาน 5 และสำนักงานอุทยานแห่งชาติภูผาม่าน ประการที่สอง การจัดการป่าไม้โดยองค์กรชุมชน ได้แก่การจัดการป่าชุมชนของแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งมีการกำหนดพื้นที่ป่าชุมชน ที่สาธารณะหรือที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ ที่ป่าช้า ที่วัด เป็นต้น กลุ่มองค์กรที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าของแต่ละหมู่บ้าน มีทั้งกลุ่มที่เป็นทางการ เช่น กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน และกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ เช่น กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มมัคทายกวัด

ด้านเศรษฐกิจและสังคม พบว่าพัฒนาการของชุมชนในเขตลุ่มน้ำห้วยทรายเริ่มมีชุมชนอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2420 ตั้งอยู่บริเวณโซนเหนือค่อนข้างไปทางทิศตะวันออกของลุ่มน้ำ และมีชุมชนทางทิศใต้ลุ่มน้ำขยายพื้นที่ทำกินขึ้นมาทางทิศเหนือ เช่นบ้านเขินใต้ ปากกล้วย โนนคอม หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ชุมชนที่ตั้งอยู่ก่อนการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ ชุมชนที่ก่อตั้งหลังการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ มีกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิม คือ ไทคอนสาร ต่อมาก็มีลาวพื้นเมืองและไทเลย อพยพเข้ามาอาศัยเพิ่มขึ้น ระบบการผลิตได้แก่การปลูกข้าว พืชไร่จำพวก อ้อย ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ถั่วแดง มันสำปะหลัง ถั่วเหลือง ถั่วเขียว พริก แดงร้าน มันแกว พืชผักต่าง ๆ และไม้ผล ไม้ยืนต้น เช่น ยางพารา มะขามหวาน, การเลี้ยงสัตว์ที่สำคัญคือการเลี้ยงโค มีจำนวน 1,569 ตัว กระบือ 800 ตัว และสุกร 403 ตัว (บันทึกสนามเล่ม 2, 2537) และอาชีพนอกภาคการเกษตร เช่น เก็บหาหน่อไม้ สานกระดังงา เจียรระโนนลอย ทำกรอบพระ ทำหอยกาบประดับรับจ้าง ค้าขาย และการทอผ้า

6.1.2 รูปแบบการจัดการป่าชุมชน

ผลการศึกษาการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน 3 กรณีศึกษา พบว่าเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนประกอบด้วย สภาพที่ตั้งป่าชุมชน, ระบบการผลิตของชุมชน กลุ่มเครือญาติและชาติพันธุ์, กรรมสิทธิ์และความมั่นคงในที่ดินป่าชุมชน, กลุ่มองค์กรที่ทำหน้าที่ดูแลป่าชุมชน, การให้ความสำคัญหรือการแบ่งระดับป่าชุมชนและการประสานงานของ

กลุ่มองค์กรท้องถิ่น รวมทั้งการวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาด้านความคิดเห็นของชาวบ้าน ซึ่งพบว่ามีเงื่อนไขบางประการที่สอดคล้องกันระหว่างข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ เช่น การดำเนินงานป่าชุมชนของหมู่บ้าน ชาวบ้านเห็นด้วยอย่างยิ่งที่ต้องการให้พื้นที่ป่าชุมชนมีกรรมสิทธิ์ถูกต้องตามกฎหมาย กิจกรรมการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนต้องมีการแบ่งระดับความสำคัญต่างกัน เช่น ป่าชุมชนที่ใช้ประโยชน์ด้านพิธีกรรม (ใช้เผาศพ) ป่าหาอาหารธรรมชาติ ป่าไม้ใช้สอย ความคิดเห็นเกี่ยวกับป่าชุมชนในอนาคต ชาวบ้านเห็นว่าควรจะมีการประสานงานระหว่างองค์กร เช่น ให้ส่วนราชการและสภาตำบลเข้ามาให้ความช่วยเหลือ เป็นต้น ดังนั้นผลการวิเคราะห์รูปแบบการจัดการป่าชุมชนในลุ่มน้ำจึงประกอบด้วย 3 รูปแบบ คือ

6.1.2.1 ป่าชุมชนที่อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีวิวัฒนาการมาจากความสัมพันธ์ของคนกับป่าที่ชุมชนกระทำอยู่ก่อนแล้ว เช่น กลุ่มผู้ใช้น้ำฝายท่าช้าง ฝ่ายผู้พนามีการบุขางวงสรวงผีต้นน้ำ และเช่นไร้ทุกปี กรณีการจัดการป่าชุมชนของกลุ่มมัคทายกวัดที่มีพื้นฐานมาจากความศรัทธาในพุทธศาสนา

6.1.2.2 รูปแบบป่าชุมชนที่เกิดจากกระบวนการพัฒนาหมู่บ้าน โดยการรับรองสิทธิ์ในที่ดินป่าชุมชน ในปี พ.ศ. 2528 มีโครงการพัฒนาหมู่บ้าน อปท.ทางราชการได้ฝึกอบรมแนวทางการพัฒนาหมู่บ้านในลักษณะต่าง ๆ เช่น การตั้งกลุ่มกรรมการตรวจสอบแนวเขตที่สาธารณะ การพัฒนาสิ่งแวดล้อม การพัฒนาอาชีพและการดูแลสุขภาพความปลอดภัยในชุมชนพบว่า คณะกรรมการหมู่บ้านการตระหนักถึงความสำคัญของป่าชุมชน เช่น กรณีเนินเตาพบบ้านน้ำชา การทำแนวเขตป่าชุมชนบ้านวังยาว

6.1.2.3 รูปแบบป่าชุมชนที่เกิดจากข้อจำกัดของกฎหมาย ในปีพ.ศ. 2534 รัฐได้ประกาศเขตอุทยานแห่งชาติภูผาม่าน ทำให้ชุมชนห้วยม่วงได้รับผลกระทบจากการใช้ประโยชน์จากป่า ต้องการมีป่าชุมชนเป็นสมบัติของหมู่บ้าน จึงร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องพัฒนาป่าชุมชนของตน

6.1.3 กระบวนการในการจัดการป่าชุมชน

กระบวนการในการจัดการป่าชุมชนขององค์กรท้องถิ่นในเขตลุ่มน้ำห้วยทรายประกอบด้วย

6.1.3.1 ขั้นตอนหรือวิวัฒนาการการจัดการป่าชุมชนเกิดจากกลุ่มธรรมชาติ

และชาวบ้านที่มีความศรัทธาในพุทธศาสนา ส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านผู้อาวุโสในชุมชนได้ร่วมมือกับพระภิกษุ และชาวบ้านทั่ว ๆ ไป ดำเนินงานพัฒนาป่าชุมชน

6.1.3.2 การให้ความสำคัญกับป่าชุมชนแต่ละแห่ง จะแตกต่างกันตามเงื่อนไขสภาพป่าและความต้องการของชุมชน หมู่บ้านที่ก่อตั้งมานานจะให้ความสำคัญกับป่าธรรมชาติที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมชุมชน เช่น การประกอบพิธีกรรม ส่วนหมู่บ้านที่ก่อตั้งขึ้นใหม่จะเน้นการพัฒนาป่าชุมชนในเชิงเศรษฐกิจและให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม

6.1.3.3 กลุ่มองค์กรที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าชุมชน ประกอบด้วย คณะกรรมการหมู่บ้านและวัดหลายวัดเป็นแกนนำสำคัญ กรณีเกิดปัญหาขึ้นภายในองค์กร จะมีการประสานงานระดับตำบล หรือหน่วยงานภายนอกมาร่วมแก้ไขปัญหา

6.1.4 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนขององค์กรท้องถิ่นในเขตลุ่มน้ำห้วยทราย ประกอบด้วย

6.1.4.1 พัฒนาการของชุมชน ได้แก่ ชุมชนแต่ละแห่งมีสภาพที่ตั้งแตกต่างกัน เช่น ที่ลุ่ม ที่ดอน อยู่ใกล้เขตภูเขา ทำให้มีข้อจำกัดด้านที่ตั้งของป่าชุมชนหรืออยู่ในเขตและนอกเขตป่าสงวนแห่งชาติ ทำให้เงื่อนไขการจัดการป่าชุมชนแตกต่างกัน

6.1.4.2 ระบบการผลิตของชุมชน ได้แก่ การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์และอาชีพนอกภาคการเกษตร พบว่าความสัมพันธ์ของการผลิตดังกล่าวเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน เช่น ในการปลูกพืชบางชนิดต้องใช้พื้นที่ป่าเป็นบริเวณกว้างมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพป่ารอบ ๆ ชุมชน การเลี้ยงสัตว์ในบางฤดูกาล เช่น ฤดูฝน ไม่มีสถานที่ต้องต้อนฝูงสัตว์ไปเลี้ยงในเขตป่าอนุรักษ์ หรือเขตป่าชุมชน และอาชีพนอกภาคการเกษตรไม่มีความแน่นอน ผลักดันให้มีการย้ายถิ่นค่อนข้างสูง ทำให้ขาดแคลนวัยแรงงานในชุมชน

6.1.4.3 ความสัมพันธ์ทางสังคมพบว่า หมู่บ้านเก่าก่อตั้งมานานจะมีระบบเครือญาติแน่นแฟ้น มีการเกื้อกูลกันภายในกลุ่ม และอาศัยวัฒนธรรมชุมชนที่เคยปฏิบัติมาก่อนเป็นแนวทางร่วมกัน ถ้าหากสมาชิกในกลุ่มเครือญาติส่วนใหญ่ได้รับเลือกเป็นผู้นำที่สำคัญของชุมชน ชาวบ้านจะให้ความร่วมมือค่อนข้างดีต่อการจัดการป่าชุมชน ส่วนหมู่บ้านที่ก่อตั้งใหม่มีระบบเครือญาติหละหลวม การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมักจะอาศัยผลตอบแทนด้านเศรษฐกิจมากกว่าการยึดมั่นในระบบวัฒนธรรมชุมชน

6.1.4.4 กรรมสิทธิ์ในพื้นที่ป่าชุมชน พบว่า ชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติและไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน การจัดการป่าชุมชนต้องอาศัยหน่วยงานที่รับผิดชอบอยู่ในพื้นที่ แต่คณะกรรมการที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าชุมชนจะขาดความมั่นใจในการจัดการ ส่วนชุมชนนอกเขตป่าสงวนแห่งชาติและมีกรรมสิทธิ์มั่นคง มีป่าชุมชนบางส่วนที่ชาวบ้านบริจาคให้แต่ไม่ได้โอนกรรมสิทธิ์เป็นสมบัติของหมู่บ้าน รวมทั้งมีการใช้ประโยชน์ร่วมกันหลายชุมชนทำให้ควบคุมลำบาก และคณะกรรมการที่ดูแลป่าชุมชนขาดการเอาใจใส่อย่างต่อเนื่อง

6.1.5 ความคิดเห็นของชาวบ้านต่อการจัดการป่าชุมชน

6.1.5.1 ความคิดเห็น ต่อการดำเนินงานป่าชุมชนของหมู่บ้าน มีระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ยรวม 1.5 และมีความเห็น เชิงบวก กับพื้นที่ป่าชุมชนควรมีกรรมสิทธิ์ถูกต้องตามกฎหมาย เช่น นส.3ก หรือ ใบอนุญาตใช้ประโยชน์ ร้อยละ 58.6

6.1.5.2 การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ในระดับต่าง ๆ ได้แก่ ระดับครัวเรือน มีการใช้ประโยชน์ระดับ สบ มีค่าเฉลี่ย 0.7 แต่มีความคิดเห็น เชิงบวก ที่ชัดเจนเพียงการเก็บหาอาหารธรรมชาติ เช่น หน่อไม้ ผักหวาน ร้อยละ 37.0 ระดับหมู่บ้าน มีการใช้ประโยชน์ระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 1.5 และกิจกรรมที่มีการใช้ประโยชน์มากที่สุด คือ เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมเช่น การเผาศพ ร้อยละ 68.0 สำหรับระดับตำบล มีการใช้ประโยชน์ระดับ ปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 1.2 และความคิดเห็นใน เชิงบวก มีน้อยกว่าเชิงลบ

6.1.5.3 ความคิดเห็นเกี่ยวกับป่าชุมชนในอนาคต ค่อนข้างบวก มีค่าเฉลี่ย 2.0 โดยเน้นไปที่ส่วนราชการควรจัดสรรงบประมาณป่าชุมชน ในหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง ร้อยละ 75.1 รวมทั้ง สภาตำบล ต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

6.1.5.4 ระดับการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ในการจัดการป่าชุมชน คือ ชาวบ้านมีส่วนร่วมอยู่ในเกณฑ์ ปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 0.9 นั่นคือมีส่วนร่วมเพียง 2 ระดับ ได้แก่ 1) เกิดความตระหนัก โดยไม่ตัดต้นไม้ในเขตป่าชุมชน และป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน ร้อยละ 79.6 และ 2) การร่วมปฏิบัติ โดยการร่วมกิจกรรม ปลูกต้นไม้ในเขตป่าชุมชน ร้อยละ 40.3

6.1.6 ปัญหาและข้อเสนอแนะของชาวบ้านต่อการจัดการป่าชุมชน

6.1.6.1 ปัญหาในการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ ปัญหาด้านกรรมสิทธิ์ในป่า

ชุมชน เช่น ป่าชุมชนตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ไม่สามารถจดทะเบียนอย่างถูกต้อง ทำให้มีการบุกรุกจากชาวบ้านอยู่เสมอ ส่วนป่าชุมชนที่อยู่นอกเขตป่าสงวนแห่งชาติ จะมีปัญหาการโอนกรรมสิทธิ์ให้เป็นสมบัติของส่วนรวม ปัญหาด้านการบริหารกลุ่มหรือองค์กร ที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าชุมชน เช่น ขาดการประสานงาน ขาดงบประมาณและขาดการประชาสัมพันธ์ ปัญหาด้านสิทธิการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน โดยมีการใช้ประโยชน์อย่างอิสระ ทำให้ชาวบ้านมีการลักลอบตัดไม้ ปัญหาไฟป่า ฯลฯ จนสภาพป่าเสื่อมโทรมลง ปัญหาการควบคุมดูแลป่าชุมชน บางหมู่บ้านมีกฎระเบียบเป็นลายลักษณ์อักษรแต่ไม่ได้ปฏิบัติตาม โดยมีการละเมิดช่วยเหลือจากคณะกรรมการดูแลรักษาป่าชุมชนเป็นบางครั้ง ทำให้ชาวบ้านคนอื่น ๆ ถูกละเมิด

6.1.6.2 ข้อเสนอแนะของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ คณะกรรมการที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าชุมชน ควรมีการประชาสัมพันธ์และสำรวจแนวเขตป่าชุมชน ให้ชัดเจน พร้อมกับเสนอโครงการรับรองกรรมสิทธิ์ต่อทางราชการ รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรมีการประสานงานกับชุมชน เพื่อส่งเสริมให้มีการปลูกฟื้นฟูสภาพป่าทุก ๆ ปี

6.2 ข้อเสนอแนะ

6.2.1 ข้อเสนอแนะในเชิงทฤษฎี

ผลการศึกษาวิจัยการจัดการป่าชุมชนขององค์กรท้องถิ่นของหมู่บ้านในเขตลุ่มน้ำห้วยทราย จังหวัดขอนแก่น ผู้วิจัยพบประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎี คือ

6.2.1.1 การมองความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าไม้ เป็นความพยายามที่จะอธิบายให้สอดคล้องกับแนวคิดมนุษย์นิเวศน์ หรือความสัมพันธ์ของตัวแปร POET แต่ในกระบวนการศึกษามาค้นพบ พบว่าในรายละเอียดของแต่ละตัวแปรยังประกอบด้วยปัจจัยย่อยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าไม้ นั่นคือ ตัวแปร P (Population) จะมีปัจจัยเรื่องสถานการณ์ บทบาท พฤติกรรม ฯลฯ มาเกี่ยวข้อง ตัวแปร O (Organization) มีปัจจัยด้านความเชื่อ พิธีกรรม ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ชนิตพันธุ์ และอื่น ๆ ตัวแปร E (Environment) มีปัจจัยเรื่องสภาพที่ตั้ง ชนิดและประเภทของทรัพยากร (ป่าไม้) รูปแบบการพึ่งพิง ฯลฯ และตัวแปร T (Technology) มีปัจจัยเรื่องความรู้ความเข้าใจ

ฐานะ และการยอมรับมาเกี่ยวข้อง ประเด็นที่นอกเหนือจากตัวแปรเหล่านี้ คือ ระเบียบกฎหมาย ข้อชะล่า ข้อห้ามของชุมชน ดังนั้นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าไม้ จึงต้องทำความเข้าใจรายละเอียดปลีกย่อยในภาพรวม (holistic view) ที่เน้นการเชื่อมโยงระหว่าง กายภาพ-ชีวภาพ-เศรษฐกิจและสังคม-ระบบวัฒนธรรม เข้าด้วยกัน

6.2.1.2 ในการศึกษาความคิดเห็นของชาวบ้านต้องจำแนกกลุ่มประชากรเป้าหมายและให้ระดับความสำคัญต่างกันเพราะชาวบ้านมีความหลากหลายทั้งด้าน ชีวทัศน์ ทัศนคติ ชนชั้น สถานภาพ และบทบาทต่าง ๆ ในสังคม ลักษณะเช่นนี้จะมีผลต่อความร่วมมือโดยส่วนรวม เช่น คณะกรรมการที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าชุมชน บางคนมีการใช้ประโยชน์จากป่าได้ ในขณะที่ชาวบ้านคนอื่น ๆ มีโอกาสน้อยกว่า ถ้าหากต้องการใช้ประโยชน์จากป่าเช่นเดียวกัน ก็จะถูกกล่าวหาว่าเป็นการลักลอบ เป็นต้น ปรัชญาการณิในทำนองนี้ ต้องศึกษาให้ทราบถึงระบบอุปถัมภ์ (patron client relationship) ที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น การนับถือระบบอาวุโส พลิกเหตุผล ความเป็นจริงหรือผลงานระดับบุคคล ที่มีการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน

6.2.1.3 การรวมกลุ่มเพื่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ระดับหมู่บ้าน มิได้จำกัดเฉพาะกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มมัคทายกและผู้สนใจเท่านั้น ผลการศึกษากรณีบ้านห้วยม่วง พบว่ามีชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนเพิ่มเติม คือ ชาวบ้านผู้เคยทำกินในเขตป่าชุมชน และสูญเสียผลประโยชน์ ชาวบ้านผู้มีฐานะยากจนไม่มีที่ทำกินและต้องการปลูกพืชแซมในเขตป่าชุมชน เป็นต้น ความหลากหลายของสมาชิกในลักษณะนี้ ต้องอาศัย "ข้อตกลงร่วมกันของกลุ่ม" เป็นบรรทัดฐาน ดังนั้นแนวทางจัดการป่าชุมชนลักษณะนี้ต้องมีการวางแผนตามขั้นตอน การสร้างความเข้าใจสภาพชุมชน และการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้มีผลบังคับในเชิงนโยบายที่นำไปสู่ภาคปฏิบัติระดับท้องถิ่น

6.2.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

6.2.2.1 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการรับรองสิทธิในที่ดิน ต้องมีการประสานงานกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหน้าที่ป่าไม้ร่วมมือกับผู้นำชุมชนตรวจสอบพื้นที่สาธารณะหรือป่าชุมชนให้ชัดเจน

6.2.2.2 พื้นที่ป่าชุมชนที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ แต่ชาวบ้านมีการยอมรับร่วมกันควรผลักดันให้มีการออกเอกสารสิทธิในฐานะนิติบุคคล เช่น ในนามสภาตำบล

(กรณีเป็นนิติบุคคล) หรือกรณีอื่น

6.2.2.3 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน หรือควรมีการประสานเอกชนเข้ามาร่วมพัฒนาในลักษณะการสนับสนุนงบประมาณหรือกองทุนพัฒนาป่าชุมชน

6.2.2.4 ผลักดันให้มีการปลูกฝังจิตสำนึกในการพัฒนาป่าชุมชนทุกระดับทั้งโรงเรียน วัด เขาวงกต กรรมการหมู่บ้าน และกรรมการสภาตำบล

6.2.3 ข้อเสนอแนะต่อโครงการวนศาสตร์ชุมชน

6.2.3.1 การสร้างความเข้าใจกับชาวบ้านทั้งในแง่การพึงพิงป่า หรือการใช้ประโยชน์ และความเข้าใจในกฎระเบียบต่าง ๆ เกี่ยวกับแนวคิด "หมู่บ้านกันชน" (buffer zone) โดยการผลักดันให้ชุมชนต่าง ๆ มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ทั้งในระดับครัวเรือน และทรัพยากรสาธารณะ

6.2.3.2 ศึกษาภูมิปัญญาและกระบวนการจัดการป่าชุมชน ในรูปแบบของกิจกรรมวนเกษตร ที่ชาวบ้านกระทำอยู่ก่อนหรือมีความต้องการริเริ่มกิจกรรม โครงการวนศาสตร์ต้องคอยให้คำแนะนำช่วยเหลือและประสานงานอย่างต่อเนื่องในระยะแรก ต่อไปก็มอบบทบาทการจัดการระบบวนเกษตรให้แก่ชาวบ้านปฏิบัติเอง

6.2.3.3 ทาลู่ทางกระบวนการเสริมสร้างองค์กรชุมชน(ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ) เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนในลุ่มน้ำนั้น ๆ และร่วมกันพิจารณาทางออกในการจัดการป่าชุมชน

6.2.3.4 ศึกษารูปแบบกิจกรรมการปลูกต้นไม้ ในพื้นที่ทำกินส่วนบุคคล ตลอดจนหาแนวทางสร้างความมั่นใจด้านสิทธิทำกินของราษฎร ในพื้นที่ลุ่มน้ำ

6.2.4 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

6.2.4.1 ผลการสอบถามความคิดเห็นของชาวบ้านจากกรณีศึกษา พบว่าระดับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนยังอยู่ในเกณฑ์ต่ำ ดังนั้นควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ(action research) ที่ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการรับรู้ การตระหนัก และมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้

6.2.4.2 ผลการวิเคราะห์ที่ได้จากข้อมูลเชิงคุณภาพบางประการ ยังไม่มีความชัดเจน เช่น ระบบเครือข่าย และความสัมพันธ์ทางสังคม ควรจะศึกษาในเชิงมานุษยวิทยาเพิ่มเติม เพื่อให้ได้คำตอบที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนชัดเจนยิ่งขึ้น